

Олександр ШМОРГУН,
кандидат філософських наук, доцент,
провідний науковий співробітник
ДУ «Інститут всесвітньої історії
НАН України»

ІМІТАЦІЙНА МОДЕЛЬ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ ЯК ЗАГРОЗА ДЕРЖАВНОМУ СУВЕРЕНІТЕТУ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Анотація. З погляду порівняльної західної політології та з урахуванням досвіду політичної історії розвинених західних країн доби Новітнього часу, у статті проведено аналіз основних етапів політреформи, що триває в Україні вже не перше десятиліття. Показано принципову відмінність реальних механізмів та інститутів української влади від справжнього демократичного еталону західної демократії й ефективного поділу влад. Розкрито системні вади будь-якого парламентаризму за ситуації гострої кризи та механізми фальсифікації і президентських, і парламентських політичних устоїв на пострадянському просторі. Спростовуються поширені міфи щодо можливості демократизації української влади та сприяння наближенню України до членства в ЄС за допомогою запровадження процедури обрання президента в представницькому статусі законодавчим органом влади.

Ключові слова: українська політреформа, парламентсько-президентська республіка, конституції пострадянських країн, європейська політична історія.

Політологічний вимір політичної ситуації

На тлі протистояння новообраного глави держави В. Зеленського з найбільш одіозними й реакційними силами політичного реваншу, очолюваними експрезидентом П. Порошенком, а також активного намагання буцімто нових політичних партій здійснити «чергове позачергове» проходження до Верховної Ради за старим виборчим законом, у ЗМІ знову активізувалися заяви про те, що парламентаризм був і залишається вищою формою західної демократії, позаяк тільки ця форма політичного правління дає змогу уникнути одноосібної узурпації влади. Ба більше, постійно повторюють тезу про те, що весь досвід українського президен-

талізму, пов'язаний із постійними зловживаннями попередніх обранців своїми посадовими обов'язками, а отже, саме цей політичний інститут є головною загрозою для молодого української демократії.

За такого підходу будь-яку форму політичного правління, що ґрунтується на домінанті одноосібності, розглядають як загрозу прихованої диктатури. А тому, на думку прихильників українського парламентаризму, зараз доцільно, скориставшись загальною позитивною тенденцією, яка усе ж таки є в українському політикумі, а саме переходом від попередньої президентсько-парламентської моделі до парламентсько-президентської республіки, нарешті завершити процес демократизації української влади, тобто запровадити в Україні суто парламентську республіку з представницькими функціями Президента (ба більше, саме така форма колегіальності найбільше відповідає менталітету українського народу, свідченням чого, мовляв, є «перша в Європі» конституція П. Орлика).

На користь саме такого спрямування термінових конституційних змін в Україні ніби переконливо свідчить і реальна історія новостворених на колишній території СРСР держав. Адже не секрет, що практично всі вони дуже швидко трансформувались у політичні режими, які різні політологи оцінюють в діапазоні від жорстких авторитарних до м'яких тоталітарних, у яких главі держави в президентському статусі в повному сенсі «жодний закон не писаний».

Звідси висновок: якщо ми справді обрали шлях до ЄС, то маємо враховувати, що здебільшого заможні та стабільні держави, що сьогодні входять до Євросоюзу, є парламентськими монархіями та республіками, у яких, через нівелювання ролі президента, неможливі будь-які форми «авторитаризму»; адже всі претенденти, які хочуть бути реальними головнокомандувачами під час розподілу влади і власності просто втратять зацікавленість до посади «весільного президента».

Очевидно, саме тому останнім часом в українських ЗМІ вже неодноразово лунала теза про те, що неминуха «слабкість» В. Зеленського як Президента має оцінюватися зовсім не як «негатив», а як неабиякий «позитив». Адже те, що новообраний гарант не має належного політичного досвіду, а очолювана ним новостворена партія «Слуга народу», покликана забезпечити йому більшість у наступній Верховній Раді (без чого за чинною Конституцією неможливе проведення необхідних законодавчих рішень), структурно та організаційно нерозбудована, якраз і можливо використати на користь державі.

За такою версією зовсім не потрібно розглядати як вади й недостатні лідерсько-вольові якості ще донедавна відомого шоумена – нерішучість, неузгодженість і непослідовність дій президентської команди (мільйони українців серед тих, хто проголосував за В. Зеленського, усе ще хибно ото-

тожнюють свого обранця з образом талановито зіграного ним у серіалі «Слуга народу» національного лідера, здатного ефективно боротись із провладним криміналітетом). Адже згадана вище «антиавторитарність» нового Президента, за твердженнями прихильників скасування посади Президента як глави держави, й має дати змогу самопроголошеним прихильникам народовладдя поступово, через неминуче падіння рейтингу В. Зеленського, спочатку перейти до парламентської республіки «де-факто», поступово передавши виконавчі повноваження обраного парламентською більшістю прем'єр-міністру, а дещо пізніше й оформити цей уже фактично наявний стан – «де-юре».

Класичним підтвердженням орієнтованості на такий сценарій майбутніх подій, на нашу думку, є нещодавнє прийняття Верховною Радою похапцем підготовленого після десятиліть зволікання Закону про імпідмент Президента. Якщо попередня «логіка» щодо руху нашої держави від президентсько-парламентського політичного устрою до парламентсько-президентського, а потім і парламентаризму класичного, справді є, то яка різниця, якими мотивами керувалися ті, хто назавжди позбавить нашу вже остаточно знекровлену державу вкрай токсичної за умов пострадянського простору, з його тоталітарними традиціями, президентської посади з неабиякими повноваженнями, якщо такий перехід справді буде відповідати тій загальній тенденції неухильної демократизації української влади?

Реалізацію такого конституційного сценарію відстоюють відомі політологи та політичні оглядачі. Так, В. Фесенко не виключає, що процес запровадження в Україні парламентської республіки почнеться найближчим часом, що стане потужним ударом по тоталітаризму, залишки якого, очевидно, усе ще зберігаються в нашій країні. На його думку, плюс парламентської республіки в тому, що за наших умов ця форма буде підштовхувати до постійного пошуку компромісів. Це може знижувати ризики розколу в елітах та суспільстві. «У цьому плані ми будемо наближатися до Європи, де парламентська форма домінує». А. Якунін, висловлює згоду, що перехід до «чистого» парламентаризму поставить нездоланний бар'єр на шляху авторитаризму, а також дасть змогу покращити ефективність управління, бо, мовляв, саме в парламентській республіці «частіше приходять до консенсусу», а також ця форма правління «чітко розподіляє повноваження» [1].

Не випадково дехто з політоглядачів уже потрактував передвиборчу заяву В. Зеленського про те, що він прийшов до влади лише на одну каденцію (яка, на наш погляд, з огляду на значення саме президентської посади для реалізації державницької стратегії та масштаб завдань, що стоять перед Україною, що перебуває в стані чергової, але безпрецедентної Руїни, не роблять честі новообраному Президенту), як певну спробу пе-

рехоплення ініціативи й готовність самого політика, команда якого вже встигла проголосити своїм засадничим ідеологічним підходом лібертаріанство, стати ініціатором запровадження парламентської форми правління, що і є головним завданням українського конституціоналізму, оскільки якнайшвидше встановлення парламентської республіки не тільки дасть змогу уникнути чергової форми президентської диктатури, забезпечити ефективність діяльності законодавчого органу та уряду, над якими не буде висіти дамоклів меч президентського переслідування. Принаймні саме так можна трактувати й заяви членів команди В. Зеленського про їхні плани чергової зміни Конституції в дусі лібертаріанства, за яких за державою залишаться «лише сервільні функції» [2].

Навпаки, К. Бондаренко прогнозує, що цей перехід відбудеться найімовірніше після закінчення каденції В. Зеленського, не зацікавленого в таких реформах. Своєю чергою, інший політолог С. Таран вважає, що спробу перейти до парламентської республіки буде зроблено незалежно від особи президента [3]. Огляд аналогічного оцінювання можна було продовжити.

Водночас впадає в око, що, розмірковуючи про вади президентської та, так званої змішаної систем, здебільшого ці фахівці підкреслюють, що в новій виконавчій моделі влади провідну роль має відіграти прем'єр-міністр. Очевидно, у цьому ж контексті «повзучого» нівелювання президентських повноважень та наступного усунення президента від реальної влади перебуває недавня заява П. Порошенка, який пообіцяв своїм прихильникам, що невдовзі повернеться до влади, про його готовність стати прем'єр-міністром у майбутньому уряді. Принаймні саме такий сценарій прогнозує відомий політексперт В. Карасьов [4]

Час від часу не легше

«Кучмівський» конституційний витвір вірця 1996 року, який його творці й нині називають чи не найкращим серед наявних у демократичних країнах Основним Законом, мало не конституційним спадкоємцем П'ятої французької республіки Ш. Де Голля, насправді не мав нічого спільного зі справжньою президентсько-парламентською республікою. Адже загальновідомо, що український Основний Закон, що прийшов на зміну радянській квазіконституції, став наслідком довгих політичних торгів між головою Верховної Ради О. Морозом і Президентом України Л. Кучмою. З одного боку, зокрема через ускладнення процедури імпичменту «перша конституція незалежної України» гарантувала недоторканність і можливість монополізації влади практично непідсудному Главі Держави, а з іншого – надавала гарантії політичної безкарності самій Верховній Раді, яку практично неможливо було розпустити і вона могла працювати в режимі товариства з необмеженою безвідповідальністю.

Документ закріплював фактичне всевладдя Президента у виконавчій царині: хоча, згідно з текстом Конституції, «Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України», реально ж завдяки конституційно зафіксованому праву Президента призначати (хоча й за формальною згодою Верховної Ради) та припиняти повноваження прем'єр-міністра, а також положення, згідно з яким повноваження попереднього Кабінету Міністрів складаються перед новообраним Президентом України, виконавча влада фактично ставала інструментом у руках останнього. А сам Президент, контролюючи діяльність уряду, за цим документом не несе жодної відповідальності за його діяльність. Навпаки, він може використовувати очільника уряду як своєрідний громовідвід, списуючи на нього власний непрофесіоналізм та кримінальні схеми через відправлення в разі потреби прем'єр-міністра, який зібрав у собі надто багато негативу, у відставку. І хоча за Конституцією 1996 року Верховна Рада залишає право через процедуру висловлення недовіри відправити прем'єр-міністра та очолюваний ним уряд у відставку, це не змінює загальної ситуації верховенства «арбітра» над правом (подібна процедура була реалізована лише одного разу у 2001-му, коли через вотум недовіри фактично позбувся своєї посади автор програми «реформи через добробут» В. Ющенко).

Але, маючи повноваження обирати на посаду глави Кабінету Міністрів України чергового наступника, «владний володар» на посаді Президента України завжди мав змогу протягти наступну кандидатуру серед своїх наближених (що, власне, і робив Л. Кучма). Можливості для висловлення недовіри уряду за конституційним варіантом взірця 1996 року були обмежені лише однією спробою протягом кожної сесії і, що найважливіше, передбачали річний термін імунітету для уряду, програму діяльності якого затвердив парламент. Отже, насправді наша псевдо-«президентсько-парламентська республіка», начебто запроваджена Конституцією взірця 1996 року, типологічно споріднена з «узаконеним беззаконням» запровадженого Б. Єльциним «президентства» або тими конституційними аналогами, які були написані і прийняті приблизно в той самий період 90-х років у Білорусі, Казахстані, Туркменістані тощо.

У західній політології таке квазіпрезидентство дістало назву монархії, або ж сучасної дуалістичної монархії (дуалістичної в тому сенсі, що, за існування гранично спотворених механізмів всенародного обрання глави держави, одноосібний владар або хазяїн держави керує практично в режимі абсолютного монарха під гаслом «король править, але не відповідає», чим, власне, за словами багатьох його критиків, і займався Л. Кучма). Реформована 2004 року Конституція зовсім не означає переходу до правління парламентсько-президентського і з погляду ефективності запроваджених у ній процедурних нововведень є не кращою за попередній

варіант так званого сильного президентства. Адже й ці нові, здавалося б, суттєво зменшені президентські повноваження, які, до речі, зовсім не завадили тому самому П. Порошенку встановити персональний контроль над усіма гілками влади, у плані управлінської ефективності є дуже невдалими, позаяк ведуть до розриву владних повноважень, який у теорії держави і права дістав визначення біцефалізму, тобто дослівно «двоголовості», що виникає внаслідок подвоєння двох практично рівнозначних за можливостями впливу на ситуацію в країні, а тому неминуче конфліктує центри сили в межах виконавчої гілки влади.

Так, з одного боку, за Президентом як верховним головнокомандувачем та головою Ради національної безпеки та оборони залишаються призначення й контроль за силовим блоком. Він, хоча й за згодою Верховної Ради, призначає Міністра оборони, Міністра закордонних справ, Генерального прокурора України «та звільняє його з посади» та робить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади голови Служби безпеки України». Також згідно з пунктом 3 статті 106 Конституції Президент фактично одноосібно «представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України». Нарешті, щодо впливу на судову гілку влади, то наш «гарант прав і свобод людини і громадянина» призначає третину складу Конституційного Суду України та «у визначеному законом порядку утворює суди». А також залишає за собою можливість суттєвого впливу на регіони через процедуру призначення «перевіраних людей» на посади голів адміністрацій (згідно зі 118 статтею Конституції «Голови місцевих адміністрацій “призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України”»).

Водночас економічний блок повноважень за новим варіантом Конституції віддається в повному сенсі на відкуп прем'єру і, частково, Верховній Раді. (Втім, і тут Президент залишає за собою право скасування указів та постанов Кабінету Міністрів та уповноважений накладати вето щодо законопроектів, поданих Верховною Радою.) Але водночас Стаття 113 Основного Закону в новій редакції передбачає, що Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади і, одночасно, має подвійне підпорядкування: «Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України».

Якщо проаналізувати окреслені повноваження уважніше, то стає зрозуміло, що за такої «безголової двоголовості» конфлікт між прем'єром і президентом буквально заохочується самим їхнім офіційним посадовим владним статусом, зокрема фактичним дублюванням низки повноважень, що вкрай небезпечно через велику ймовірність виникнення управлінського клінчу між цими двома можновладцями.

Як наслідок усіх описаних маніпуляцій, за запровадження такого «механізму стримувань та противаг» у межах суто виконавчої «гілки влади» можливі лише два варіанти перебігу політичних подій: або повна «одно-стайність» між прем'єром і президентом на ґрунті їхньої належності до одного клану, наслідком якої є перебирання на себе повноважень Президентом уже в тіньовому режимі завдяки фактичній змові з головою Кабміну. А це, як ми мали змогу переконатись, сприяє корумпованості всіх гілок влади, а отже, і узурпації влади як такої.

Але з більш високою ймовірністю, унаслідок свого самостійного посадового статусу і великих можливостей переключення бюджетних фінансових потоків безпосередньо на себе, прем'єр-міністр буде намагатись узяти під власний контроль основні важелі виконавчої влади, що і призводить до непримиренного конфлікту між главами держави та уряду. Тому поправки до нашого Основного Закону, які було внесено і прийнято вже за президентства В. Ющенка, не тільки не мають нічого спільного з послідовною демократизацією української влади, а є чи не найгіршим варіантом розподілення повноважень між законодавчою та виконавчою владою. А отже, з погляду ефективності управління суспільством, цей конституційний проєкт не кращий за «кучмівський» Основний Закон взірця 1996 року. На підтвердження таких висновків свідчить ситуація, яку ми спостерігали саме за президентства В. Ющенка та прем'єрства Ю. Тимошенко, взаємна ворожнеча між якими та повна нездатність виконати хоч якісь зобов'язання перед Помаранчевою революцією фактично відкрила прямий шлях до посади президента В. Януковичу; а потім аналогічна ситуація повторилася на тлі співпраці двох висуванців останнього Майдану – Президента П. Порошенка та Прем'єр-міністра А. Яценюка.

І хоча П. Порошенко вдалося взяти під особистий контроль не тільки виконавчу, а й законодавчу і судову гілки влади. Про це свідчить те, що після обіймання посади керівника уряду, здавалося б суцільно президентською креатурою В. Гройсманом також були вагання в діапазоні від всевладдя Банкової до спроб прем'єра почати самостійну політичну гру та сформуванню навколо себе переформатовану парламентську коаліцію (принаймні ще торік В. Гройсман пропонував покращити керованість виконавчої влади через передавання більших повноважень Голові Кабміну, тобто безпосередньо йому [5]).

Ба більше, як свідчить реальний перебіг політичних подій, уже після обрання В. Зеленського Главою Держави вищезгаданий клінч між Президентом і прем'єр-парламентською змичкою на кримінальному ґрунті, закладений у структуру політичних інститутів, дає змогу за неможливості відправити у відставку Кабінет Міністрів і блокувати діяльність уже розпущеного парламенту аж до обрання нової Верховної Ради, практично повністю блокувати законодавчі президентські ініціативи [6].

Водночас щодо розмивання відповідальності посадових осіб за прийняття чи неприйняття вкрай необхідних антикризових рішень, нинішня «реформована» модель влади не перевершує так звану президентсько-парламентську форму правління, що, зокрема, виявилось висловленнях П. Порошенка та В. Гройсмана щодо того, що їхні повноваження не дають змоги їм прийняти або скасувати чергові антинародні акти (на жаль, новообраний Президент уже активно розпочав користуватися цим традиційним бюрократичним інструментом відписочної процедурності).

Отже, важливо зрозуміти, що окреслена конфігурація виконавчої влади, яка закладає нестабільність у самі підвалини державної будови, зумовлена тим, що нинішня так звана парламентсько-президентська республіка як «політреформа» насправді з'явилась унаслідок кулуарних змов і була прийнята під тиском Л. Кучми в обмін на погодження останнього на переголосування в другому турі президентських перегонів 2004 року, після якого главою держави став В. Ющенко.

І саме тому навіть у разі створення так званої реальної парламентської більшості та отримання пропрезидентської коаліції депутатських фракцій, що зараз оцінюють в ЗМІ як головну передумову забезпечення ефективності його подальших на своїй посаді дій, насправді неминуче буде ускладнюватися конфігурацією поділу влад, точніше переділу, передусім виконавчої, влади, яка наявна в нинішньому конституційному кентаврі. Цьому стануть на заваді всі згадані вади нинішнього конституційного монстра, навмисно закладені його творцями для того, що не має нічого спільного із забезпеченням ефективності української влади.

Парламентаризм від плутократизму

Дуже небезпечно й те, що хоч останнім часом і визначено серйозні управлінські вади нинішнього президент-прем'єрського дуалізму [7], конструктивну альтернативу такому стану речей пропонують шукати у форсованому переході до парламентської республіки в Україні, що подано як новаторську конституційну ініціативу. Насправді ідея запровадження європейської демократії у формі парламентської республіки «стара як кримінальний світ». Перша спроба її реалізації відбулася ще за правління Л. Кучми майже двадцять років тому.

І саме парламентський варіант обрання майбутнього Президента 2003 року було продавлено в так званому режимі відкритого голосування, тобто буквально обома руками «за». Причому, хоч як це сьогодні дивно, саме тоді було ухвалено конституційні зміни, згідно з якими Президент, обраний Верховною Радою, повинен був мати практично ті самі повноваження, які передбачені для цієї посади сьогодні [8].

Не вдалося реалізувати цього задуму тоді лише тому, що невдовзі, на тлі Помаранчевої революції й під тиском суспільної думки (громадяни справедливо вимагали від В. Ющенка зберегти механізм всенародного обрання Президента, покладаючи на главу держави свої сподівання на національне відродження) головний герой першого Майдану не наважився, а може й не схотів, з огляду на свої власні кон'юнктурні міркування, відмовитися від наявної й нині процедури всенародних президентських виборів.

Звичайно, важливим мотивом переходу до так званого парламентаризму понад п'ятнадцять років тому було зовсім не підвищення ефективності української влади, а можливість для Л. Кучим через зміни до Основного Закону розпочати новий довготривалий цикл свого правління [9; 10]. Але цього було замало. Насправді ж на превеликий жаль, протягом усього існування української державності в цьому випадку головними і визначальними були саме тіньові мотиви тіньової ж влади [11].

Саме досягненню цієї надмети мали слугувати передбачені первісним проектом «політреформи» й нині наявні президентські повноваження, які в перспективі мав би отримати кулуарно «обраний» парламентський президент. Адже Л. Кучма бачив себе «хресним батьком» в президентських шатах, який би був свого роду арбітром, але не в замиренні гілок влади, а у визначенні сфер неофеодальних відкупів. Водночас сам узаконений «авторитет» «в законі», що забезпечував би розподіл влади і власності «за поняттями», перебував би в статусі недосяжного олімпійця, який не обтяжує себе зайвими посадовими клопотами й міг почитати на лаврах переможця у війні з власним народом. Саме з цією метою виконавчі повноваження за зміненою Конституцією й були «розрізані по живому»: за президентом залишався силовий і міжнародний блок повноважень та можливість тиску на законодавців і Кабінет Міністрів, за головою уряду – економічний.

У 2000 році було проведено й так званий всенародний референдум, присвячений фактичній легітимації антиконституційних змін, на якому майже одностайно було також прийнято рішення про створення верхньої палати парламенту Палати регіонів (читати: «регіональних баронів»), як свого роду посередника між президентом-самодержцем та його підданими. Тобто в цьому випадку йдеться про забезпечення контрольного пакета політичних акцій під час чергового «переобрання» президента двопалатним квазіпарламентом. Вихід пропрезидентської фракції з панівної коаліційної парламентської більшості майже зі стовідсотковою гарантією давав змогу Президенту дістати конституційну підставу для розпуску Верховної Ради, що повинно було стати ще одним важелем тиску й контролю над «народними обранцями».

Не випадково під час обговорень та дебатів на той час радник Президента Л. Кучми та директор Інституту стратегічних досліджень А. Гальчинський не приховували, що для нього та його тогочасного патрона принциповими в цій моделі згідно з піарівською «легендою», покликаною наблизити нас до Європи, є три запроваджуваних положення: створення Верхньої палати парламенту, конституційне закріплення положення про парламентську більшість або коаліцію депутатських фракцій, за браком якої буде підстава для розпуску парламенту і, головне, збереження «сильної» президентської влади, навіть за умов формальних збільшень повноважень парламенту, що попри загальне пропарламентське європейське спрямування конституційних трансформацій, зумовлено складною внутрішньою та зовнішньою геополітичною ситуацією [12]. Також у той час списи ламалися навколо чинного й нині положення про одночасність президентських і парламентських виборів, що давало змогу в перспективі безболісно перейти до парламентської форми обрання українського неомонарха [13]. Саме ця конфігурація трикутника Президент – Кабінет Міністрів – Верховна Рада були фактично збережені під час прийняття Основного Закону зі змінами й доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, а потім були відновлені згідно з Постановою Верховної Ради України від 22 лютого 2014 року № 750-VII.

Ба більше, хоч як сумно це констатувати, техніка перетворення плутократичної парламентської республіки в парламентську тиранію за допомогою маніпуляцій із конституційними повноваженнями відпрацьована в межах саме європейської історико-політичної традиції. Корені подібного до нашого «парламентаризму» можна знайти в плутократично кланових італійській Республіці дожів, яку ліберальні російські політологи свого часу порівнювали із системою єльцинської «семибанкірщини», а також у стюартівському (XVII–XVIII ст.) та бурбонівському (1814–1848) парламентському монархізмі реакційно-реставраційного типу, у яких також відверто домінував спекулятивний капітал, а владу в тіньовому режимі захоплювали тирані-самозванці.

Про те, що головна мета переходу саме до кланово-мафіозного парламентаризму, за яким приховується одноосібна тиранія того, хто керує нитками найманих парламентських маріонеток, на нашу думку, переконливо свідчить і подальший перебіг українських політичних подій. Так, ще 2009 року, тобто задовго до своїх нинішніх передвиборчих «канцлерських» конституційних новацій, Ю. Тимошенко разом із Партією регіонів узяла участь у розробленні проекту Конституції – «Конституція Тимошенко-Януковича» [14]. Йдеться про перехід до парламентської республіки, концепцію якого й було сформульовано ще за правління Л. Кучми, позаяк у цьому варіанті конституційних змін насамперед вражає саме

величезний обсяг зовсім не представницьких, а саме виконавчих, можна сказати тиранічних, повноважень буцімто парламентського Президента [15]. Дуже небезпечно й те, що спадковість із цими ж ідеями простежується у варіанті «парламентаризму», запропонованому 2016 року Партією Регіонів – «Опозиційним блоком» у документі під назвою «Основа Конституції України» [16, с. 17]. Показово й те, що з заявами про необхідність переходу України до парламентаризму вже 2016 року виступали А. Яценюк та А. Аваков, а 2018 відповідно – В. Гройсман і А. Парубій. Цілком справедливо зазначає співробітник Інституту стратегічних досліджень М. Розумний, що внаслідок можливої залежності нового глави держави від усе того самого тіньового за схемами походження капіталу, горезвісним олігархам, які прагнуть збереження засобів незаконного збагачення, вдасться нав'язати державний переворот під ніби-то торжеством парламентської «демократії» [18]. А інший аналітик С. Шевцов зазначає, що перехід до парламентської форми правління є неминучим, позаяк і В. Янукович і П. Порошенко під час свого президентства порушили олігархічний консенсус, тобто олігархічну домовленість-змову, щодо порівняно рівного розподілу між собою національного багатства [19].

Парламентаризм – влада безхмарних часів

Небезпечність усіх антипрезидентських проєктів полягає в тому, що результат її діяльності однаково був би вкрай негативним. Це зумовлено невідповідністю за визначенням автора класичної праці «Політичні партії» М. Дюверже «асамблейного парламентаризму» надзвичайної ситуації, що склалась у нашій країні внаслідок нинішнього стану її зовнішньої та внутрішньої окупації ворожими силами, а також продовження бойових дій на Сході країни, непослідовної позиції Заходу щодо російського агресора і, відповідно, його лихварсько-грабіжницького ставлення до нашої держави, яка перебуває в скрутному становищі. Уряди, сформовані в парламентських республіках на квотно-фракційних засадах, зазвичай не відрізняються ефективністю через те, що партійний популізм, завдяки якому політики стають депутатами найбільшої фракції або коаліції, що формує виконавчу владу із власного складу, часто не відрізняються професіоналізмом у царині державного управління. Тож наслідком є нестабільність партійних урядів, сформованих за парламентською процедурою. Що підтверджує сама європейська політична історія. Зрозуміло, чому на ці вади, за словами Ш. де Голля «партійного феодалізму», окрім нього звертали увагу такі видатні патріотично налаштовані політичні діячі сучасності, як Теодор та Франклін Рузвельти, В. Черчилль, а також видатні українські політичні мислителі, зокрема, М. Сціборський та В. Липинський.

Це зумовлено тим, що навіть обраний без жодних зловживань колегіальний законодавчий орган має свої нездоланні системні вади: саме внаслідок прагнення максимально врахувати в процесі законотворення побажання й зауваги членів різних фракцій, які представляють інтереси подекуди протилежних за ідеологічними орієнтаціями політичних сил, неминуче відбувається узгодження підходів за принципом «ні вашим, ні нашим», що призводить до надто компромісного характеру й зменшення ефективності майбутнього закону (згадаймо хоча б про Закон про заборону грального бізнесу, який має чимало шпаринок, що дають змогу здійснювати масове пограбування психічно нестійких людей).

Саме внаслідок необхідності складної процедури обговорень і узгоджень за карколомної зміни ситуації в будь-які періоди динамічних змін прийняті законодавчі акти просто не встигають за швидким перебігом подій. Також вони часто стають неефективними, а подекуди і шкідливими вже в момент свого прийняття. А якщо законопроект і має авторство одного або кількох конкретних розробників, він має бути схваленим профільними комітетами, законодавчим органом і часто в анонімному режимі, що офіційно робить автором документа не тільки всіх, хто проголосував «за», а й фактично законодавчий орган загалом. Але, як відомо, коли відповідають усі – насправді не відповідає ніхто.

Вже з античних часів було добре відомо, що послідовно колегіальний устрій і механізм прийняття рішень не позбавляє від небезпеки виникнення тіньової тиранії. Адже чим більші чисельно законодавчі збори, тим легше ними маніпулювати, перетворюючи демократію на охлократію – владу натовпу, за фасадом якого переховуються справжні ляльководи. Саме тому у своїй геніальній «Політиці» античний мислитель зазначав: «Гранична демократія — та сама тиранія».

Про всі ці небезпеки колегіальних законодавчих зборів, особливо за ситуації кризи й занепаду, писали видатні мислителі з протилежних політико-ідеологічних таборів, у діапазоні від консервативного до ліберального полюсів політичної думки, зокрема Е. Берк, Болінброк, Т. Джефферсон, А. де Токвіль, Дж. Медісон, Дж. Стюарт Міл, Б. Констан, а також видатні теоретики політичної соціології Макіавеллі, Т. Гоббс, Ж. Боден, В. Парето, Г. Моска, Р. Міхельс, Т. Карлейль, М. Вебер, К. Шміт.

Не вирішує проблему й передавання великих повноважень Голові Уряду, яку розглядає багато політологів [20]. Крім усього іншого, проблема в тому, що Голова Уряду завжди перебуває в підвішеному стані внаслідок кулуарності системи його обрання й можливого парламентського відклику внаслідок запровадження вотуму недовіри. Тому за українських реалій неконструктивною є й ідея, свого часу озвучена ще О. Морозом, а потім підхоплена Ю. Тимошенко як кандидатом на посаду Президен-

та під час нещодавньої передвиборчої кампанії, запровадження українського канцлерства [21].

Важливо зазначити, що навіть творці європейських парламентських республік усвідомлюють, що численні колегіальні органи не можуть бути ефективними за надзвичайних ситуацій. Так, згідно з поправкою до Основного Закону Німеччини, прийнятої 1968 року, передбачено можливість чисельного згортання обох палат парламенту та створення на випадок «особливого режиму», а фактично надзвичайного стану, або стану оборони, нового органу – «спільного комітету», який складається з 48 членів: на дві третини з депутатів Бундестагу і на одну третину – Бундесрату (депутати призначаються Бундестагом на основі пропорційного представництва фракцій і заміщують Бундестаг і Бундесрат).

В Європі парламентські системи виникали, по-перше, як продовження традиції просвітницького конституційного монархізму; по-друге, унаслідок не завжди конструктивної реакції на попередні тоталітарні збочення (після Другої світової війни італійський, німецький та японський парламентський устрої були нав'язані західними переможцями народам цих країн фактично примусово). Парламентаризм – влада безхмарних часів, головне завдання якої – бюджетний перерозподіл національних багатств на засадах консенсусу панівних еліт, що можливо лише за ситуації сталого зростання економіки й наявності високого рівня загального споживання та життя. І тому на тлі наростання системної світової економічної кризи через закономірності функціонування верховної влади, навіть у західних країнах і «де-факто» і «де-юре» неминуче посилюватиметься тенденція до створення саме потужної президентської вертикалі.

На основі проведеного аналізу стає цілком зрозумілим чому В. Медведчук уже не приховує, що автором проекту «парламентаризації» України ще за часів своєї бутності головою Президентської Адміністрації Кучми був саме він. Ба більше, один із найбільш одіозних політиків підкреслює, що й сьогодні «для України оптимальною є парламентська форма правління» [22]. Причини такого прагнення до скасування в Україні сильної президентської влади в тому самому 2001 році висловив відомий своїм антиукраїнством директор Інституту країн СНД К. Затулін: «Висловлюючись цинічно, Росії зовсім не потрібний сильний український президент, сильна Україна. Це зовсім очевидно. Нам взагалі не потрібна президентська влада в Україні, буде краще, якщо це буде парламентська республіка. Наш національний інтерес зовсім не полягає в тому, щоб Україна була потужною державою, з якою ми повинні були б рахуватися... Відповідно Росії зовсім не потрібний сильний, далекоглядний, видатний державний діяч на чолі України. Навіщо він їй? Щоб диктував свою волю в складних обставинах сьогоdnішнього життя?» [23].

Отже, лише розроблення повноцінної моделі президенталізму, яку весь цей час лише імітували, реально сприятиме покращенню ефективності української влади [24]. Але право розробити й запровадити таку модель мають дістати лише політичні сили, які реально продемонструють свою здатність захищати національні українські інтереси.

1. Україну хотя превратит в парламентскую республику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vesti-ukr.com/politika/331970-ukrainu-khotjat-prevratit-v-parlamentskuju-respubliku>
2. Конституція буде змінена – представник Зеленського у парламенті Стефанчук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://racurs.ua/ua/n123092-konstytuciya-bude-zminena-predstavnyk-zelenskogo-u-parlamen-ti-stefanchuk.html>
3. Формальная фигура: сможет ли Верховная рада ослабить власть президента после выборов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/rus/news/formalnaya-figura-smozhet-verhovnaya-rada-1553433818.html>
4. Карасёв раскрыл хитрый план Порошенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://antifashist.com/item/karasyov-raskryl-hitryj-plan-poroshenko.html>
5. Дуализм власти из Конституции надо ликвидировать. Роль премьера должна быть усилена, – Гройсман [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.depo.ua/rus/politics/dualizm-vladi-z-konstituciyi-tre-ba-likvidovati-rol-prem-yera-maye-buti-posilena-groysman-20180628797882>
6. Все законопроекты Зеленского сняты с рассмотрения, – Стефанчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukreal.info/ua/politika/186514-vse-zakonoproekty-zelenskogo-snyaty-s-rassmotreniya-stefanchuk?_utl_t=fb&fbclid=IwAR2pKVp5RW8_RpmeHm3WKQ4zy0ZOSFs9MBNS4ZjGe-zKJRfW-aOVedwz6o
7. Шморган О. Політична реформа: швидше – не значить краще. Спроба полеміки з парламентаріями, які прагнуть змінити Конституцію тут і одразу // Україна молода. – 2004, № 217, 18 грудня 2004 року.
8. Проект Закона про внесення змін до Конституції України 4105 від 04.09.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=15751
9. Зміни до Конституції ухвалено підняттям рук. Опозиція обіцяє не припиняти блокаду. 24.12.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/12/24/2997162/>
10. Проект Медведчука можуть підтримати більшовики, КПУ і СПУ... теоретично. 22.12.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/12/22/2997127/>
11. Шморган О. Неконституційні зміни до Конституції: повернення до панування подвійного права? // Україна молода. – 2004. – № 237. – С.4.
12. Хатминский Н. Необходимо искать компромиссы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Evrointeg/seg260403.htm>
13. Радник Кучми Анатолій Гальчинський: Одночасні вибори президента і парламенту – це безсумнівний позитив [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/07/2/2994484/>
14. Конституция Тимошенко-Януковича. Документ. 04.06.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2009/06/4/4488241/>
15. Палий А. Конституция (констатация) государственной измены? 09.06.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2009/06/9/4488912/>
16. Основы Конституции Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://opposition.org.ua/osnovi-konstituci-ukrani.html/>
17. Колесников Б. Конституция от Оппозиционного правительства предлагает абсолютно новую систему власти. 23.02.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://opposition.org.ua/news/boris-kolesnikov-konstituciya-vid-opozitsijnogo-uryadu-propone-absolyutno-novu-sistemu-vladi.html>
18. Розумний М. Навіщо Україні президент? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://espresso.tv/article/2019/04/11/navischo_ukrayini_prezydent
19. Шевцов С. Олигархический консенсус: последние выборы президента и переход к парламентской республике [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kievvlst.com.ua/mind/oligarhicheskij-konsensus-poslednie-vybory-prezidenta-i-perehod-k-parlamentskoj-respublike>
20. Никифоров А. Украине нужна парламентская республика и сильный премьер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nashkiev.ua/novosti/oukraine-nouzha-parlamentskaya-respublika-i-silnyy-premer-artem-nikiforov.html?in_parent=novosti

21. Шморгун О. Типологічні характеристики антикризової модернізаційної моделі влади // Модернізація і безпека розвитку в умовах глобалізації. – К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. – С.170–175.
22. Парламентско-президентская республика: Конституционная реформа Виктора Медведчука [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vybor.ua/topics/parlamentsko_prezidentskaya_respublika_konstitucionnaya_reforma_viktora_medvedchuka.html
23. Какая Украина нужна России. Новые межгосударственные отношения предполагают в первую очередь прагматический подход // Независимая газета. – 2001. – 27 июня.
24. Шморгун О. Євроатлантичні моделі президенталізму і демократизація української влади: політологічний вимір // США і світ ХХ століття. – К.: Центр вільної преси, 2013. – С. 315–331.

Oleksandr SHMORHUN,
*Ph.D. in Philosophy, Associate Professor,
 Leading Researcher at the Institute of World History
 of the NAS of Ukraine*

UKRAINE'S PRETENCE DEMOCRACY MODEL AS A THREAT TO STATE SOVEREIGNTY IN THE CONTEXT OF WORLD EXPERIENCE

Abstract. The article analyzes the main stages of political reform in Ukraine from the point of view of Western comparative politics and taking into account the experience of modern political history of advanced Western countries. The author reveals the principal difference between the real mechanisms and institutions of government in Ukraine and genuine democratic standards of Western democracy with an effective separation of powers. The article reveals systemic shortcomings of all types of parliamentarism in conditions of a grave crisis and the mechanisms for the falsification of presidential and parliamentary political fabric in the post-Soviet space. The author dispels the myths about the possibility of democratization of the Ukrainian government and the promotion of Ukraine's course towards EU membership through introducing the election of the President with representative functions by the legislative body.

The author argues that today it is advisable to take advantage of the general positive trend in Ukrainian politics, namely the transition from the previous presidential-parliamentary model to the parliamentary-presidential republic along with bringing finality to the process of democratization of the Ukrainian government through establishing a purely parliamentary republic. It is noted that the development of a full-fledged model of presidentialism will contribute to the efficiency of the Ukrainian government. However, the right to develop and implement such a model should be granted only to those political forces which demonstrate true capacity to protect national Ukrainian interests.

Keywords: Ukrainian political reform, parliamentary-presidential republic, constitutions of post-Soviet countries, European political history.